

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Σ. ΒΕΖΑΝΗ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Η ΑΙΩΝΙΑ ΝΕΟΤΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

(σελ. 463 — 473)

Η ΑΙΩΝΙΑ ΝΕΟΤΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ¹

1. Σήμερα, όποτε πανταχοῦ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἀκούεται ὡς φωνή σωτηρίας ἀπὸ τὴν κρατοῦσαν πνευματικὴν ἀναρχίαν ἢ φωνὴ «ὀπίσω εἰς τοὺς Ἕλληνας», σήμερον ὅποτε καὶ πράγματι εἶναι ἡ ἐπιστροφή εἰς τοὺς Ἕλληνας ἄγκυρα λυτρωμοῦ, ἀναπηδᾷ εὐλογον ἐνώπιον παντὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐρώτημα : διατί καὶ τί εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποσον συνιστᾷ τὴν αἰωνίαν ἀξίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ πολιτισμοῦ.

Δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸν εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς ἄρθρου νὰ δοθῇ ἔστω καὶ ἐν περιλήψει τὸ ἀπόσταγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποσον δύναται ἀπὸ τοῦδε νὰ λεχθῇ εἶναι ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διὰ δύο λόγους εἶναι αἰωνίας καὶ ἀνεκτιμῆτου ἀξίας.

Πρῶτον κατὰ περιεχόμενον. Εἶναι δημιούργημα ἐνὸς λαοῦ εἰς τὸ ἄνθος τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀλκῆς του, ἐνὸς λαοῦ ὁ ὅποιος ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης συνδυάζει τὸ θυμικὸν τῶν βορείων μὲ τὸ νοητικὸν τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ δι' αὐτὸ εἶναι ἀξίος νὰ ἄρχῃ ἀμφοτέρων. «Τὰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ψυχροῖς τόποις ἔθνη καὶ περὶ τὴν Ἐδρώτην θυμοῦ μὲν ἐστὶ πλήρη, διανοίας δὲ ἐνδεέστερα καὶ τέχνης, δι' ὅπερ ἐλεύθερα μὲν διατελεῖ μᾶλλον δὲ ἀπολίτευτα καὶ τῶν πλησίον ἀο-

---

1. Ὁ Heinrich Rickert εἰς ἄρθρον του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ αἰωνία νεότης τῶν Ἑλλήνων» ἐν Ἀρχαίῳ Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν Α' Τόμος 1929 σελ. 7 ἐπ. δίδει εἰς τὸν ὅρον ὅλως διάφορον περιεχόμενον ἀπὸ τὸ ἐνταῦθα παρ' ἡμῶν διδόμενον. Θεωρεῖ ὅτι τὸ ἀποτελοῦν τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἑλληνικῆς καλλιτεχνικῆς καὶ φιλοσοφικῆς δημιουργίας εἶναι ἡ ἀνεξαρτοποίησις τῆς ἀπὸ τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀγνωρίσις αὐθυπάρκτου καλλιτεχνικῆς καὶ πνευματικῆς σφαίρας καὶ ἀντιστοίχων ἀξιών. Οὕτω εἰς τὸν τομέα τῆς τέχνης ἢ τέχνη τῶν Ἑλλήνων κατευθύνεται καὶ καλλιεργεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν θέαν (Anschauung) ἀδιαφοροῦσα πλήρως διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πρακτικῆς ζωῆς τοῦ καλλιτέχνου, τοῦ εἰκονιζομένου προσώπου ἢ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν τέχνην ἰσχύει λ. χ. ὁ αἰσθητικὸς «πραγματισμὸς» δηλ. ἡ τάσις πρὸς ἐκανοποίησιν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὸν πνευματικὸν τομέα καὶ εἰδικώτερον εἰς τὸν φιλοσοφικὸν ὅπου χαρακτηριστικὸν τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἀκριβῶς ἡ ὑπηρεσία εἰς τὴν ἀξίαν τῆς Ἀληθείας ἀνεξαρτήτως οἰασθήποτε χρησιμότητος. Ἀνεξαρτήτως τῆς ὀρθότητος ἢ μὴ τῶν τοιούτων ἀντιλήψεων τοῦ Rickert περὶ τῆς ἑλληνικῆς καθόλου δημιουργίας δὲν βλέπομεν ποῦ στηρίζεται ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὅρου τῆς αἰωνίας «νεότητος» τῶν Ἑλλήνων.

Ἐάν, ὅπως φαίνεται, δέχεται ὁ Rickert ὅτι ἡ τοιαύτη στάσις τῶν Ἑλλήνων ἐναντι τῆς τέχνης καὶ τοῦ πνεύματος ἔχει αἰωνίαν ἰσχύν, τότε προφανῶς ἔδει νὰ διμλήσῃ περὶ τῆς αἰωνίας ἰσχύος ἢ τῆς αἰωνίας ζωῆς τῶν ἑλληνικῶν, περὶ τέχνης καὶ πνεύματος ἀντιλήψεων, οὐχὶ ὅμως περὶ τῆς αἰωνίας νεότητος τῶν Ἑλλήνων, ἐκτὸς ἐὰν χρησιμοποιῇ τὸν ὅρον «νεότης» ἀντὶ τοῦ ὅρου «δρσοσρότης» καὶ «ἐπικαιρότης».

Ταῦτα ὅμως συμβαίνουν ἔταν γερμανοὶ ἐπιχειροῦν νὰ δώσουν περιεχόμενον εἰς καθαρῶς ἑλληνικὴν ἰδέαν ὡς εἶναι ἡ ἰδέα τῆς νεότητος.

χειν οὐ δυνάμενα. Τὰ δὲ περὶ τὴν Ἀσίαν διανοητικὰ μὲν καὶ τεχνικά, τὴν ψυχὴν ἄθυμα δὲ δι' ὅπερ ἀρχόμενα καὶ δουλεύοντα διατελεῖ. Τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων γένος ὡσπερ μεσεύει κατὰ τόπους, οὕτως ἀμφοῖν μετέχει. Καὶ γὰρ ἔθνη μὲν καὶ διανοητικὸν ἐστὶ δι' ὅπερ ἐλεύθερόν τε διατελεῖ καὶ βέλτεστα πολιτευόμενον καὶ δυνάμενον ἄρχειν πάντων, μιᾶς τυγχάνον Πολιτείας». (Ἀριστοτέλους Πολιτικά Η, 7).

Εἰς τὰς φιλοσοφικάς, ἠθικάς καὶ πολιτικάς ἐπιστήμας τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων ἀποτελοῦν καὶ σήμερον πηγὴν ἀπὸ τὴν ὁποίαν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶναι ὑποχρεωμένον διαρκῶς νὰ ἀντλή. Ἡ δημιουργία εἰς τὸν τομέα αὐτὸν προϋποθέτει συνεχῆ ἀναφορὰν καὶ ἐπαφὴν πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ Μαθηματικά ὅπου τὸ ὑπέρλαμπρον οἰκοδόμημα τῆς Γεωμετρίας εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένον μὲ τὴν Ἑλληνικὴν νόησιν ὥστε ἄμεσος δηλαδὴ ζωντανὴ καὶ σημερινὴ πηγὴ τῶν ἐπιστημῶν αὐτῶν νὰ θεωρῆται δικαίως τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα. Εἰς τὰς φυσικάς τούναντίον καὶ τεχνικάς ἐπιστήμας ἔχουν ἐπιτελεσθῆ ἕκτοτε τόσαι πρόοδοι ὥστε μόνον μακρυνὴν πηγὴν τῶν ἐπιστημῶν αὐτῶν νὰ ἀποτελοῦν αἱ ἑλληνικαὶ γνώσεις καὶ ἡ ἑλληνικὴ δημιουργία.

Δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἐν συμπεράσματι ὅτι εἰς πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ καθαρὸν πνεῦμα, «τὸ πνεῦμα καθ' ἑαυτὸ» ὑπὸ πάσας αὐτοῦ τὰς μορφάς, εἴτε ὡς νόησις, εἴτε ὡς φιλοσοφία, εἴτε ὡς μαθηματικὴ, εἴτε ὡς πολιτικὴ, εἴτε ὡς τέχνη, οἱ Ἕλληνες ἔθεσαν αἰωνίας βάσεις καὶ ἐδημιούργησαν αἰώνια ὑποδείγματα τὰ ὅποια ἡ ἀνθρωπότης εἶναι ὑποχρεωμένη, ἐκοῦσα ἄκουσα νὰ ἀκολουθήσῃ. «Ὅπισω εἰς τοὺς Ἕλληνας» ἔχει ἐδῶ τὴν ἔννοιαν μιᾶς ἐπιστροφῆς εἰς τὰς πραγματικάς πηγὰς τῆς γνώσεως τοῦ αἰσθήματος, τῆς τέχνης αἱ ὁποῖαι εἶναι πηγαὶ ἑλληνικαί.

Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως «τὸ πνεῦμα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τι» τὸ πνεῦμα ἀπαλλοτριούμενον ἑαυτοῦ τὸ ἀντικείμενον δηλαδὴ καὶ τὴν ὕλην ἣν ἐπεξεργάζεται τὸ πνεῦμα, ἐκεῖ ἀναμφισβητήτως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἔχει ἐπιτελέσει τοιαύτας προόδους ὥστε μόνον ἱστορικὴν σημασίαν ἔχει ἡ ἀναδρομὴ καὶ ἡ ἐξακριβωσις τῶν ἑλληνικῶν περὶ αὐτῶν ἀντιλήψεων. Ταῦτα πάντα ἀφοροῦν τὸ δημιούργημα, τὸ περιεχόμενον τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ἐπάρχει ὅμως κατὰ δεῦτερον λόγον ἡ μορφή καὶ ἡ οὐσία τοῦ πνεύματος. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ αὐτὴ μορφή τοῦ πνεύματος εἶναι ὁ δεῦτερος λόγος δι' ὃν τοῦτο κέκτηται ἄφθιτον ἀξίαν.

2. Ποῖα εἶναι ὅμως ἐρωτᾶται τὰ αἰώνια, τὰ μορφικὰ στοιχεῖα ἢ ὀρθότερον ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῶν ὁποίων ὅλα τὰ ἄλλα ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις ;

Πολλοὶ θεωροῦν ὅτι ἡ οὐσία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔγκειται εἰς τὸ «μέτρον». «Πᾶν μέτρον ἄριστον» τοῦ Κλεοβόλου καὶ «μηδὲν ἄγαν» τοῦ Χίλωνος εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς πρώτους τοὺς παναρχαίους

στύλους τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, εἶναι ἡ κυρία βάσις ἐφ' ἧς ὑφῶνται ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός.

Ἄριστοτέλης εἰς τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια (Β, β ἰδίᾳ ὅμως ἐν Β, σ.τ.) τοποθετεῖ τὴν μεσότητα εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν ἀνάγει εἰς τὴν βασικὴν ἀρχὴν ἢ ὁποία πρέπει νὰ διέπῃ τὴν ἠθικὴν καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον.

«Λέγω δὲ τὴν ἠθικὴν, αὕτη γὰρ ἔστι περὶ τὰ πάθη καὶ τὰς πράξεις. Ἐν δὲ τούτοις ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον. Οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ἀποστραφῆναι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὄλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι. Ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον, καὶ ἀμφοτέρωθεν οὐκ εἶναι. Τὸ δὲ ὅτε καὶ δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὓς καὶ οὗ ἕνεκα καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον ὅπερ ἔστι τῆς ἀρετῆς. Ὁμοίως περὶ τὰς πράξεις ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον. Ἡ δὲ ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἔστι ἐν οἷς ἢ μὲν ὑπερβολὴ ἀμαρτάνεται καὶ ἢ ἔλλειψις ψέγεται τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται ταῦτα δὲ ἄμφω τῆς ἀρετῆς. Μεσότης τις ἄρα ἔστιν ἢ ἀρετὴ στοχαστικὴ γε οὕσα τοῦ μέσου. Ἔτι τὸ μὲν ἀμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστὶ, τὸ γὰρ κακὸν τοῦ ἀπειροῦ ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἰκαζον, τὸ δὲ ἀγαθὸν τοῦ πεπερασμένου τὸ δὲ κατορθοῦν μοναχῶς δι' ὃ καὶ τὸ μὲν ῥάδιον τὸ δὲ χαλεπὸν. Ῥάδιον μὲν τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ, χαλεπὸν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν. Καὶ διὰ ταῦτα οὖν τῆς μὲν κακίας ἢ ὑπερβολῆς καὶ ἢ ἔλλειψις, τῆς ἀρετῆς ἢ μεσότης :

«Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἀπλῶς παντοδαπῶς δὲ κακοὶ».

Ἔστιν ἄρα ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι οὕσα τῇ πρὸς ἡμᾶς ὀριζομένη λόγῳ καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειε. Μεσότης δὲ δύο κακῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν, τῆς δὲ καθ' ἔλλειψιν. Καίτοι τῷ τὰς μὲν ἐλλείπειν, τὰς δὲ ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος ἐν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι τὴν δὲ ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὐρίσκειν καὶ αἰρεῖσθαι». (Ὁμιλῶ δὲ διὰ τὴν ἠθικὴν διότι αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὰ πάθη καὶ εἰς τὰς πράξεις. Εἰς ταῦτα δὲ ὑπάρχει ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον. Οὕτω π.χ. εἰς τὸν φόβον καὶ εἰς τὸ θάρρος καὶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ εἰς τὴν ἀποστροφὴν καὶ εἰς τὴν ὀργὴν καὶ εἰς τὸ ἔλεος καὶ εἰς τὴν εὐχαρίστησιν καὶ εἰς τὴν λύπην ὑπάρχει καὶ περισσώτερον καὶ ὀλιγώτερον καὶ ἀμφοτέρωθεν εἶναι καλὰ. Τὸ πότε καὶ ὡς πρὸς ποῖα καὶ ἕνεκα τίνος καὶ πῶς πρέπει, αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ μέσον καὶ τὸ ἄριστον, ὅπερ ἀποτελεῖ γνῶρισμα τῆς ἀρετῆς. Ὁμοίως καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰς πράξεις ὑπάρχει ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον. Ἡ δὲ ἀρετὴ ἀφορᾷ καὶ τὰ πάθη καὶ τὰς πράξεις ἐφ' ὅσον εἰς αὐτὰ ἢ ὑπερβολὴ δὲν ὑπάρχει καὶ ἢ ἔλλειψις δι' αὐτῶν ἀποδοκιμάζεται, τὸ δὲ μέσον εἰς αὐτὰς κατορθοῦται καὶ ἐξαίρεται ταῦτα δὲ ἀμφοτέρωθεν ἀποτελοῦν γνῶρισμα τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ ἄρα φαίνεται ὡς μεσότης ἢ ὁποία προσπαθεῖ νὰ ἐπιτυγχάνῃ πάντοτε τὸ μέσον.

Ἀκόμη πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ἐξῆς : τὸ μὲν σφάλειν ἐπιτυγχάνεται διὰ πολλῶν τρόπων διότι τὸ κακὸν ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἐπρέσβευον μετέχει τοῦ

ἀπείρου, τὸ δὲ ἀγαθὸν μετέχει τοῦ πεπερασμένου, δι' αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται τοῦτο μόνον πρὸς μίαν κατευθύνσιν. Διὰ ταῦτα τὸ μὲν εἶναι εὐκόλον, τὸ δὲ δύσκολον, διότι εἶναι εὐκόλον νὰ ἀποτύχη κανεὶς τοῦ σκοποῦ δύσκολον ὅμως νὰ τὸν ἐπιτύχη. Καὶ διὰ ταῦτα τῆς μὲν κακίας χαρκτηριστικὸν εἶναι ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, τῆς δὲ ἀρετῆς ἡ μεσότης :

Καλοὶ δυνάμεθα νὰ ἤμεθα μόνον πρὸς μίαν κατευθύνσιν ἐνεργοῦντες δὲ πρὸς ὅλας τὰς ἄλλας κατευθύνσεις εἴμεθα κακοί. Ἀρετὴ ἄρα εἶναι μία συνήθεια προαιρετικὴ ἐγκειμένη εἰς τὴν μεσότητα τὴν ἀνάλογον πρὸς ἡμᾶς καὶ ὀριζομένη διὰ τοῦ νοῦ ὡς ὁ φρόνιμος ἤθελεν ὀρίσει αὐτήν. Ἡ μεσότης δὲ σημαίνει τὸ μέσον δύο κακιῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν ἐγκρατεία εἰς τὴν ὑπερβολὴν, ἡ δὲ εἰς τὴν ἔλλειψιν. Καὶ ἀμόμη πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι αἱ μὲν ὑπολείπονται τοῦ δέοντος, αἱ δὲ ὑπερβάλλουν αὐτὸ καὶ εἰς τὰ πάθη καὶ εἰς τὰς πράξεις· ἡ ἀρετὴ δὲ ἐγκρατεία ἀκριβῶς εἰς αὐτὸ εἰς τὸ νὰ εὕρισκῃ δηλ. τὸ μέσον καὶ νὰ τὸ ἐκλέγῃ).

Τὴν ἀρχὴν τῆς μεσότητος ἐφαρμόζει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν. Ὅταν εἰς τὰ Πολιτικά του ἐρευνᾷ καὶ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ αἰρετωτάτου κοινωνικοῦ βίου καὶ πολιτεύματος ἐφαρμόζει τὰς αὐτὰς ἀρχὰς τὰς ὁποίας ἐφαρμόζει καὶ εἰς τὰ Ἠθικά του. «*Ἡ δὲ δὴ κρίσις περὶ πάντων τούτων ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἐστὶ. Εἰ γὰρ καλῶς ἐν τοῖς Ἠθικοῖς εἴρηται τὸ τὸν εὐδαίμονα βίον εἶναι τὸν κατ' ἀρετὴν ἀνεμπόδιστον, μεσότητα δὲ τὴν ἀρετὴν, τὸν μέσον ἀναγκαῖον εἶναι βίον βέλτιστον τοῖς ἐκάστοις ἐνδεχομένης τυχεῖν μεσότητος. Τοὺς δὲ αὐτοὺς τούτους ὅρους ἀναγκαῖον εἶναι καὶ πόλεως ἀρετῆς καὶ κακίας καὶ πολιτείας. Ἡ δὲ πολιτεία βίος τις ἐστὶ πόλεως*» (Πολιτικά Δ, 9). (Ἡ δὲ κρίσις περὶ πάντων τούτων δέον νὰ στηριχθῆ εἰς τὰ αὐτὰ στοιχεῖα. Διότι ἐὰν καλῶς εἰς τὰ Ἠθικά ἐλέχθη ὅτι ὁ εὐδαίμων βίος εἶναι ἐκεῖνος εἰς τὸν ὁποῖον ἀσκειῖται ἀνεμπόδιστος ἡ ἀρετὴ καὶ ὅτι ἡ ἀρετὴ ἐγκρατεία εἰς τὴν μεσότητα κατ' ἀνάγκην ὁ μέσος βίος εἶναι ὁ καλλίτερος ἐκεῖνος δηλαδὴ ὁ ὁποῖος εἰς τὰ καθέκαστα ἐφαρμόζει τὴν ἀρμόζουσαν μεσότητα. Οἱ αὐτοὶ ἀκριβῶς ὅροι ἰσχύουν καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ κακίαν τῆς πόλεως καὶ διὰ τὸ πολίτευμα. Τὸ δὲ πολίτευμα εἶναι ἓνα εἶδος βίου (ἕθους) τῆς πόλεως).

Τὸ ἀριστον πολίτευμα² πρέπει νὰ στηρίζεται εἰς τὴν μεσαίαν τάξιν τῶν ἐλευθέρων καὶ κεκτημένων μετρίαν περιουσίαν πολιτῶν ἡ ὁποία εὕρισκεται μεταξὺ τῶν εὐπόρων οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀλαζόνες καὶ τῶν ἀπόρων οἱ ὁποῖοι εἶναι

2. Λέγων ὅμως ὁ Ἀριστοτέλης τὸ «ἀριστον πολίτευμα» ρητῶς ἀποσαφηνίζει ὅτι ἐνοεῖ τὸ ἀριστον διὰ τὰς πλείστας πόλεις καὶ τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ φθάσουν οὔτε εἰς ἀρετὴν ὑπερβαίνουσαν τὸ σύνθημα εἰς τοὺς κοινούς ἀνθρώπους μέτρον οὔτε εἰς παιδείαν ἀπαιτούσαν εὐφυίαν ἐξαιρέτων καὶ ἀφθονα κατὰ τύχην ὑλικά μέσα οὔτε εἰς πολίτευμα ἰδεώδες ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν σχετικῶς ἀριστον βίον οὗ δύνανται νὰ γίνουν κοινωνοὶ οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ σχετικῶς ἀριστον πολίτευμα οὗ αἱ πλείσται πόλεις εἶναι ἐπιδεκτικαὶ (Πολιτικά Δ, 9.1).

ταπεινόφρονες. Χωρίς την μεσαιάν τάξιν ἡ πόλις καταντᾶ πόλις δεσποτῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ δούλων ἀφ' ἑτέρου καὶ οὐχὶ πολιτῶν ἐλευθέρων (Πολιτικά Δ,9).

Συνεπῆς πρὸς τὴν σκέψιν αὐτὴν καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα «αἱ δημοκρατίαι δὲ ἀσφαλέστεραι τῶν ὀλιγαρχιῶν καὶ πολυχρονιώτεραι διὰ τοὺς μέσους (πλείους τε γὰρ εἰσὶ καὶ μᾶλλον μετέχουσι τῶν τιμῶν ἐν ταῖς δημοκρατίαις ἢ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις) ἐπεὶ διὰν ἄνευ τούτων τῶ πλήθει ὑπερτείνουσι οἱ ἄποροι κακοπραγία γίνεται καὶ ἀπόλλονται ταχέως». (αἱ δημοκρατίαι δὲ εἶναι ἀσφαλέστεραι καὶ διαρκοῦν περισσότερον χρόνον ἀπὸ τὰς ὀλιγαρχίας ἕνεκα τῆς μεσαιᾶς τάξεως (διότι αὐτὴ εἶναι πολυαριθμοτέρα καὶ μετέχει περισσότερον τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων εἰς τὰς δημοκρατίας παρὰ εἰς τὰς ὀλιγαρχίας) ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ὅταν ἄνευ τῆς μεσαιᾶς τάξεως οἱ ἄποροι τείνουσι νὰ ὑπερισχύσουσιν διὰ τοῦ πλήθους δημιουργεῖται δυστυχία καὶ καταστρέφονται αἱ δημοκρατίαι ταχέως).

Τὸ μέσον πολίτευμα μεταξὺ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας εἶναι τὸ αἰρετώτερον κατ' Ἀριστοτέλην. Καὶ «τὸ μέτρον» αὐτό, αὐτὴ ἡ μεσότης μεταξὺ ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως δὲν ἀποτελεῖ μόνον μίαν ἀρχὴν τοῦ ἠθικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἀλλ' ἀποτελεῖ καθολικὴν ἀρχὴν διέπουσιν οἰανδήποτε ἐκδήλωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἴτε ἀνάγεται εἰς τὴν φιλοσοφίαν, εἴτε εἰς τὴν πολιτικὴν, εἴτε εἰς τὴν τέχνην. Μέτρον δὲν σημαίνει μόνον μεσότης σημαίνει ἀκόμη «ρυθμόν», σημαίνει «ἁρμονίαν» σημαίνει «κόσμον». Τὸ μέτρον τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι ἠθελημένον μέτρον, εἶναι τρόπος ἐκφράσεως φιλοσοφικῆς, καλλιτεχνικῆς, ἐπιστημονικῆς, κοινωνικῆς μιᾶς ὁλοκλήρου φυλῆς. Καὶ ὀφείλεται εἰς τὸ αἷμα, εἰς τὸ κλίμα, εἰς τὴν αἰθερίαν ἀτμόσφαιραν καὶ τὰ χρώματα, εἰς τὸν οὐρανόν, εἰς τὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ μέτρον λοιπὸν δὲν ἀποτελεῖ ἐπιδίωξιν. Ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς πᾶσαν ἐκδήλωσιν εἴτε τὸ θέλουσι εἴτε δὲν τὸ θέλουσι οἱ δημιουργοὶ του. Καὶ ἂν ὅμως ἀκόμη ὑποτεθῆ ὅτι ἀποτελεῖ ἠθελημένον σκοπὸν, βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ μέτρον αὐτὸ ἀποτελεῖ καταστάλαγμα καὶ ἀποτελεσμα ἀμέτρου πόνου καὶ μόχθου. Ὁ Ἑλληνικὸς ναὸς τὸ πρότυπον αὐτὸ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας τοῦ λαοῦ μας, μετὰ τὰς λιτὰς γραμμάς του μετὰ τὴν ὠλοκληρωμένην ὄψιν του μετὰ τὴν ἁρμονίαν εἰς ἣν εὐρίσκεται πρὸς τὸ περιβάλλον φαίνεται ὡς νὰ εἶναι τὸ ζωντανὸν πρότυπον τῆς Ἑλληνικῆς δημιουργίας διότι συμβολίζει τὸ μέτρον. Καὶ ὅμως τὸ ἕμμετρον αὐτὸ ἀρχιτεκτονικὸν δημιούργημα κρύπτει καὶ περιέχει μέσα του ἕμμετρον σύλληψιν ἄπειρον δημιουργικότητα καὶ δύναμιν, ἄφατον καὶ ἀπερίριστον αἶσθημα. Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ διὰ πᾶσαν Ἑλληνικὴν δημιουργίαν. Δὲν ἔχει σημασίαν ἂν ὁ γερμανὸς ἀπευθύνῃ τὰς προσευχὰς του μετὰ οἰκοδομήματα τὰ ὅποια τείνουσι νὰ φθάσουσιν τὸν οὐρανὸν ἐνῶ ὁ Ἕλληνας προσπαθεῖ νὰ περικλείσῃ εἰς τὰ ἰδικά του τὸν κόσμον ὁ ὅποιος περιέχει τὸν οὐρανόν. Ἡ ἴδια ἕμμετρος καὶ ἄπειρος προσπάθεια ὑπάρχει καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς τὴν μίαν ὑπάρχει τὸ δυναμικὸν ἄπειρον, δηλαδὴ τὸ ἀσχημάτιστον, ἀμορ-

φοποίητον βάρβαρον ἄπειρον, εἰς τὴν ἄλλην τὸ πεπερασμένον μορφοποιημένον ἑλληνικὸν ἄπειρον δηλαδὴ ὁ κόσμος. Διότι «κόσμος» σημαίνει ἀκριβῶς τὸ μορφοποιημένον ἄπειρον, σημαίνει κάτι τὸ ὁποῖον ὑπάγεται εἰς ἓνα νόμον, κάτι τὸ ὁποῖον ἔχει μίαν προέλευσιν (ἀπὸ ἓνα Θεὸν ἢ μίαν δύναμιν), κάτι τὸ ὁποῖον ἄρα ἔχει ρυθμὸν. Καὶ διὰ νὰ καταστήσωμεν περισσότερον σαφῆ τὴν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ δυναμικοῦ καὶ τοῦ πεπερασμένου ἀπείρου δυνάμεθα νὰ παραστήσωμεν τὸ δυναμικὸν ἄπειρον μὲ τὴν σειρὰν τῶν ἀριθμῶν 1, 2, 4, 8, 16, 32. καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς, ἥτις σειρὰ ἔχει ἀπείρους ὄρους καὶ τὸ ἄθροισμα τῶν ὄρων τῆς ὁποίας εἶναι ἀπροσδιόριστον. Τὸ πεπερασμένον δὲ ἄπειρον μὲ τὴν σειρὰν τῶν ἀριθμῶν $\frac{1}{1}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$ καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς.

Ἡ σειρὰ αὕτη καίτοι ἄπειρος τείνει εἰς ἓν ὄριον διότι τὸ ἄθροισμα τῶν ὄρων της οὐδέποτε δύναται νὰ ὑπερβῇ τὸ 2.

Ἀνόητοι εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι πιστεύουν ὅτι συνειδητῆ ἐπιδιώξεις καὶ ἠθελημένον ἐπίτευγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ ἦτο τὸ μέτρον, ἢ μεσότης, ἢ μετριότης.

Διότι ἀληθῶς ὁ ἀρχούμενος εἰς τὸ μέσον καὶ ὁ σταθερῶς ἐπιδιώκων τὸ μέσον καταντᾷ ἀλλὰ καὶ εἶναι μέτριος. Ἡ μετριότης εἶναι λοιπὸν τὸ γνώρισμα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ; τοῦ λαοῦ αὐτοῦ τῶν ἡμιθέων, τοῦ Ὀμήρου, Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ἀχίλλεως, τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Κίμωνος, τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Φιλίππου, τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου;

Χειροτέρα ὕβρις δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπευθυνθῇ πρὸς αὐτούς. Ἡ «καλοκαγαθία», ἢ τάσις πρὸς διαρκῆ τελείωσιν σώματος καὶ πνεύματος, ὁ ἀγὼν ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ πάγιον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τὸν ὁποῖον διδάσκει πρῶτος ὁ Ὅμηρος μὲ τὴν ἀθάνατον παραίνεσιν :

Αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπέροχον ἔμμεναι ἄλλων (Ἰλιάς Ζ, 208 καὶ Λ, 784)· ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ ἠθικὴν τῶν Ἑλλήνων. Ὄρθως εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ παρατηρεῖ ὁ Burckhardt (Griechische Kultur—Geschichte, 2ος τόμος. Kroener Verlag σελ. 5) ὅτι παρὰ τοῖς Ἑλλησι τὸ μέτρον εἶναι ὁ ἀρνητικὸς πόλος, ἐνῶ ἡ καλοκαγαθία εἶναι ὁ θετικὸς πόλος ὁ ὀδηγῶν πρὸς τὴν δρᾶσιν.

Ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος διδάσκει τὴν μεσότητα καὶ τὸ μέτρον ὡς ἀρχὴν τοῦ ἠθικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου ὑπῆρξεν ὁ ἴδιος πρότυπον ἐνὸς παγκοσμίου καὶ ἀπεράντου πνεύματος τὸ ὁποῖον ἤρξεν ἀναμφισβητήτως ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὲρ τὰ χίλια ἔτη. Μὴ λησιμονῶμεν ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα περιωρίζετο εἰς τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης συνεφώνει μὲ τὰς προβαλλομένας ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων ἀπόψεις. «Αὐτὸς ἔφα» ἦτο τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας. Ὁ ἴδιος ἦτο ζωντανὴ ἄρνησις πάσης ἐννοίας μέτρου καὶ περιορισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ κατ' οὐσίαν τὰ ἠθικά του ἀνήκουν εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς λόγους τοὺς ἀπευθυνομένους εἰς τὸ εὐρὺ κοινόν. Ρητῶς ἔλλωστε ὁμολογεῖ (Ἠθικά Νικομά-

χεια Β,στ) ότι ἡ μεσότης αὐτῆ δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἀλλὰ σχετικὴ καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸ ὑποκείμενον.

«Μέσον δὲ οὐ τὸ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τὸ «πρὸς ἡμᾶς».

Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ περιλαμβάνει εἰς τὸν ὄρισμόν τῆς ἀρετῆς ὅταν λέγῃ : «ἀρετὴ ἐστὶ ἕξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι ὄσα τῇ πρὸς ἡμᾶς ὠρισμένη λόγῳ καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειε».

Ἄλλη ἄρα εἶναι κατ' Ἀριστοτέλη ἡ μεσότης τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἄλλη τοῦ ἀδυνατοῦ, ἄλλη τῆς μεγαλοφυΐας καὶ ἄλλη τῆς μετριότητος. Ἄλλὰ καὶ ἡ διδασκαλία του περὶ ἀρίστου πολιτεύματος ἀφορᾷ τὸν μέσον ὄρον τῶν πολιτειῶν ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ. «Ὅπου ὅμως καὶ ὁσάκις ἐμφανίζεται ἡ μεγαλοφυΐα, ἐκεῖ ὁ φιλόσοφος ἀποκαλύπτει ἑαυτὸν καὶ δὲν διστάζει νὰ διακηρύξῃ ὅτι ἐναντι τῶν μεγάλων δὲν ἰσχύουν οἱ νόμοι. «Αὐτοὶ γὰρ εἰσὶ νόμοι» (Πολιτικά Γ,η,Ι).

3. Ποῦ δέον ν' ἀναζητηθῇ κατὰ ταῦτα τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος ; Ἡ γενικὴ ἀρχὴ τῆς καλοκαγαθίας εἶναι πολὺ γενικὴ ὥστε νὰ δύναται νὰ μᾶς διαφωτίσῃ.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει εἰς τὸ ἄρθρον αὐτό, ἡ γενικὴ ἀρχὴ τοῦ «Αἰὲν ἀριστεύειν» χρῆζει ἐξειδικεύσεως. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καθ' ἡμᾶς ἀποτελεῖ κύριον καὶ βασικὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐλληνικοῦ πνευματικοῦ βίου εἶναι ἡ νεότης του, ἡ αἰωνία νεότης τῶν Ἑλλήνων. Τί ἐνοοῦμεν ὅμως ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ τῆς αἰωνίας νεότητος τῶν Ἑλλήνων ;

Εἰς τὸν «Τίμαιον» (22) τοῦ Πλάτωνος ὁ Κριτίας διηγεῖται ὅτι ὁ Σόλων ὡς ὁ ἴδιος μετέδωσε εἰς τὸ πάππον τοῦ Κριτίου, κατὰ τὴν ἀποδημίαν του εἰς Αἴγυπτον μετέβη εἰς τὴν Σαῖδα διὰ νὰ πληροφορηθῇ παρὰ τῶν ἐκεῖ ἱερέων τὰ ἀξιοσημεῖωτα γεγονότα τὰ ὁποῖα ἔλαβον χώραν εἰς παλαιοτάτην ἐποχὴν καὶ τὰ ὁποῖα οὔτε αὐτὸς οὔτε ἄλλος ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐγνώριζεν.

Διὰ νὰ τοὺς παρακινήσῃ νὰ εἰπουν τὰ ὅσα ἐγνώριζον, ἤρχισε νὰ τοὺς διηγῆται τὰ τοῦ κατακλισμοῦ ὡς ἐμυθολογοῦντο ἐν Ἑλλάδι. Τότε ὅμως εἰς ἐκ τῶν ἱερέων διακόψας αὐτὸν τοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς ἀξιοσημεῖωτα :

Ἦ Σόλων Σόλων, Ἑλληνας αἰεὶ παῖδες ἐστέ, γέρων δὲ Ἑλλην οὐκ ἐστὶ. Νέοι ἐστέ τὰς ψυχὰς πάντες. Οὐδεμίαν γὰρ ἔχετε ἐν αὐταῖς δι' ἀρχαίαν ἀκοήν παλαιὰν δόξαν, οὐδὲ μάθημα πολιῶν οὐδέν. (Ἦ Σόλων Σόλων σεῖς οἱ Ἑλληνας εἰσθε πάντοτε παιδιὰ, γέρων δὲ Ἑλλην δὲν ὑπάρχει. Εἰσθε κατὰ τὴν ψυχὴν πάντες νέοι διότι δὲν ἔχετε εἰς τὴν ψυχὴν σας ἕνεκα ἀρχαίας παραδόσεως καμμίαν ἐρριζωμένην παλαιὰν ἀντίληψιν οὐδὲ καμμίαν πεπαλαιωμένην γνῶσιν).

Καὶ ὅταν ὁ Σόλων ἐκπληκτος τὸν ἐρωτᾷ πῶς συμβαίνει οἱ Ἑλληνας νὰ μὴ γνωρίζουν τὸ «γῆρας» ὑπὸ τὴν τοιαύτην του σημασίαν, ὁ Αἰγύπτιος ἐπεξηγεῖ ὅτι οἱ Ἑλληνας εἶναι τόσο παλαιοὶ ὅσον καὶ οἱ Αἰγύπτιοι πλὴν ὅμως ἐνῶ εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς ὁ πολιτισμὸς μένει καὶ σώζεται καὶ παραδίδεται εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεὰς παρὰ τὰς φυσικὰς καταστροφὰς αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν

χώραν, εἰς τοὺς Ἑλληνας μετὰ ἐκάστην φυσικὴν καταστροφὴν ἀπὸ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι περιοδικῶς λαμβάνουν χώραν καταστρέφεται ὁλόκληρος ὁ πολιτισμὸς μαζὺ μὲ τοὺς φορεῖς του καὶ ἀπομένουν μόνον ἀμόρφωτοι καὶ ἄμουσοι, οἱ ὁποῖοι δημιουργοῦν ἐξ ὑπαρχῆς νέον παρθενικὸν πολιτισμὸν. «Τὰ δὲ παρ' ὑμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ἄρτι κατασκευασμένα ἐκάστοτε τυγχάνει γραμμασι καὶ ἄπασι ὁπόσων πόλεις δέονται καὶ πάλιν δι' εἰωθότων ἐτῶν ὥσπερ νόσημα ἦκει φερόμενον αὐτοῖς ρεῦμα οὐράνιον καὶ τοὺς ἀγραμμάτους τε ἀμούσους ἔλιπεν ὑμῶν ὥστε πάλιν ἐξ ἀρχῆς οἷον νέοι γίνεσθε, οὐδὲν εἰδότες οὔτε τῶν τῆδε οὔτε τῶν παρ' ὑμῖν, ὅσα ἦν ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις» (23). (Ὁ δὲ ἰδικὸς σας πολιτισμὸς καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὁποῖα αἱ πόλεις προερίζονται εἶναι νεώτατος καὶ πάλιν ὅταν περιοδικῶς ἔρχεται ὡσάν ἀσθένεια προερχομένη ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ρεῦμα τὸ ὁποῖον σαράνει τὰ πάντα ἀφίνει ἀπὸ σᾶς νὰ ἐπιζήσουν οἱ ἀγράμματοι καὶ οἱ ἄμουσοι ὥστε πάλιν ἐξ ἀρχῆς γίνεσθε σάν νέοι μηδὲν γνωρίζοντες οὔτε ἀπὸ τὰ ἰδικά μας πράγματα οὔτε ἀπὸ τὰ ἰδικά σας ὅσα ὑπῆρχον εἰς τοὺς παλαιούς χρόνους). Τὸ «οὐράνιον» αὐτὸ «ρεῦμα» ἀποτελεῖ τὴν καλὴν μοῖραν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ συμβολίζει τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἀποβάλλῃ πᾶν τὸ ἄχρηστον καὶ βλαβερόν.

Εἶναι λοιπὸν νέοι οἱ Ἕλληνες διότι δὲν ἔχουν τὸ βᾶρος μιᾶς παραδόσεως ἢ ὁποῖα νὰ πιέζῃ τὸν νοῦν των καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάζῃ νὰ πορεύωνται τοὺς ἰδίους ἀπαραλλάκτους δρόμους. Καὶ δὲν ἔχουν τὸ βᾶρος αὐτὸ ὄχι διότι δὲν ἔχουν ἱστορίαν καὶ παράδοσιν, ὄχι διότι εἶναι φύσει νέοι, ἀλλὰ διότι ἔχουν τὴν δύναμιν ν' ἀποβάλουν ἐκάστοτε ὅλον τὸ περιττὸν ἄχθος τῆς γνώσεως καὶ τῆς πείρας καὶ νὰ παρουσιάζωνται οὕτω «αἰεὶ νέοι», «οὐδὲν εἰδότες τῶν ὄσων ἦν ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις». Αὐτὸ εἶναι τὸ βαθὺ νόημα τοῦ Πλατωνικοῦ μύθου. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν πεμπτουσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν δροσερότητα καὶ τὴν ζωντάνιαν τῶν ἔργων των καὶ τοῦ πολιτισμοῦ των. Αὐτὸ μᾶς δίδει τὴν κλεῖδα τῆς κατανοήσεως τῆς ἑλληνικῆς δημιουργίας.

«Ὅπισω εἰς τοὺς Ἑλληνας» δὲν σημαίνει λοιπὸν μόνον τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἔχουν ὅλοι οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, ἰδίως ὅμως ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, νὰ λάβωμεν ἐπαφὴν καὶ νὰ γνωρίσωμεν τὰς ἀθανάτους ἑλληνικὰς πηγὰς γνώσεως καὶ σοφίας, σημαίνει συγχρόνως καὶ κυρίως τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἔχομεν νὰ ἐμποτισθῶμεν μὲ τὸ πραγματικὸν πνεῦμα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Νὰ ἔχωμεν δηλαδὴ τὴν δύναμιν καὶ τὸ θάρρος ἐν πλήρει γνώσει τοῦ μεγέθους τῆς θυσίας νὰ ἀποβάλωμεν συστηματικῶς τὰ παλαιὰ καὶ ἄχρηστα χάριν τῆς ζωῆς³.

3. Τοῦτο ὁμοῦς οὐδαμῶς σημαίνει τὴν ἄνοιαν ἢ καταδίκην πάσης ἱστορικῆς πείρας καὶ παραδόσεως ἀλλὰ μόνον ἐκείνης ἣτις ἀποδεικνύεται ἐχθρὰ τῆς ζωῆς. Τοῦναντίον ἡ χρησιμὸς καὶ γόνιμος παράδοσις ἀποκτᾶ λόγῳ τῆς χρησιμότητός της νέαν ἀίγλην καὶ λαμπρότητα. Ἀκόμη καὶ ἡ ἱστοριογραφία δέον νὰ διέπεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ταύτην. «Ἱστορία ἔγραφα εἶναι ἡ ἀ λ υ σ ι ς τ ὠ ν κ ο ρ υ φ ὶ ν, ἡ συνέχεια τῶν ὑψίστων ἐκδηλώσεων τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος ἑνὸς ἔθνους. Ὅχι ὁ πυθμὴν τῆς θαλάσσης ἀλλὰ τὸ ὑψηλότερον κύμα. Ὅχι αἱ κοιλιάδες, ἀλλὰ αἱ κορυφαί. Ὅχι ἡ ἥσυχος ροὴ ἀλλὰ ἡ θυελλωδεστάτη θύελλα καὶ τρικυμία» (Συνταγματικὸν Δίκαιον 1939 Τόμος Β' σελ. 414).

Ἡ διάκρισις αὐτὴ μεταξὺ «κορυφῆς» καὶ «πυθμῆνος» μεταξὺ ἐκείνου τὸ ὁποῖον δέον νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἀθανασία καὶ ἐκείνου τὸ ὁποῖον δέον νὰ περιπέσῃ εἰς τὴν λήθη καὶ τὴν ἀφάνειαν στηρίζεται εἰς ἀξιολογικὰ κριτήρια δηλ. εἰς τὴν ἀξίαν τὴν ὁποῖαν ἔχει τὸ παρελθὸν διὰ τὴν ζ ὠ ῆ ν.

Τὴν ἰδίαν ἀκριβῶς ἰδέαν ἐκφράζει πολλοὺς αἰῶνας ὕστερον ὁ μέγας Goethe εἰς τὸ ἀθάνατον τετράστιχον :

Und so lang du das nicht hast
Dieses Stirb und Werde
Bist du nur ein trueber Gast
Auf der dunklen Erde.

Ὁ ἀκατάλυτος σύνδεσμος μεταξύ τῆς θυσίας καὶ τῆς δράσεως, τοῦ θανάτου καὶ τῆς δημιουργίας, εἶναι τὸ μέγα μυστικὸν τὸ ὁποῖον περιέχεται καὶ ἀποκαλύπτεται εἰς τὸ ἑλληνικὸν θαῦμα.

Μόνον ἂν ἐνστερνισθῶμεν αὐτὸ τὸ μυστικόν, καὶ ὄχι μὲ δουλικὴν ἀντιγραφὴν καὶ μίμησιν ξένων προτύπων, θὰ προσεγγίσωμεν οὐσιωδῶς πρὸς τὰς πηγὰς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος.

Μόνον ἂν ἐμποτισθῶμεν συνεδηγῶς καὶ συστηματικῶς μὲ τὸ πνεῦμα τῆς αἰωνίας ἑλληνικῆς νεότητος ⁴ θὰ γίνωμεν ἄξιοι συνεχισταὶ τῆς ἀληθοῦς ἑλληνικῆς παραδόσεως εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς πνευματικῆς δημιουργίας.

ΔΗΜ. ΒΕΖΑΝΗΣ

4. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ σταθῶμεν μὲ ἰδιωματικὴν ἐκπληξὴν ἐνώπιον τοῦ ἐνακτηρίου λόγου τοῦ συναδέλφου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Σ. Κ α λ λ ι ά φ α («ψυχικὴ σύστασις, χαρακτήρ καὶ ἀγωγή τοῦ "Ἕλληνο» ἐκδοσις Δημητράκου 1949) ὃν ἰδιαζόντως ἐκτιμῶμεν διὰ τὸ σύνολον τῆς ἐργασίας του καὶ διὰ τὴν κατεύθυνσιν ἣν ἀκολουθεῖ, ὅστις ὅμως εἰς τὸν λόγον του τοῦτον ὑποπίπτει εἰς κεφαλαῖα σφάλματα μὲ τὸ προβάδισμα καὶ τὴν ὑπεραξίαν ἣν δίδει εἰς τὸ γῆρας.

Νεότης καὶ γῆρας εἶναι καταστάσεις φυσικαὶ καὶ ἀνόητος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν ἢ θέλει νὰ τὰς συγκαλύψῃ ὅπως ἀκριβῶς οἱ γέροντες ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι κατὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς τρόπους θέλουν νὰ μιμῶνται τοὺς νέους. Ἐπίσης εἰς τὸ γῆρας ὀφείλεται δίκαιος σεβασμὸς παρὰ τῶν νέων. Ταῦτα πάντα τὰ ὁποῖα καὶ ὁ κ. Καλλιάφας τονίζει εἶναι ἠρθά. Θὰ προσεθέταμεν μάλιστα ὅτι διὰ μίαν ὑγιᾶ ἀντίληψιν ὁ σεβασμὸς ὁ ὁποῖος ὀφείλεται εἰς τὸ γῆρας δὲν πρέπει νὰ στηρίζεται μόνον εἰς τὸν οἶκτον τὸν ὁποῖον προξενεῖ ὁ ἐξαδυνατισμένος ὑπὸ τῆς ἡλικίας ἄνθρωπος ἀλλὰ εἰς τὴν τιμὴν ἢ ὁποῖα ὀφείλεται εἰς τὰ ἔργα καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ γέροντος κατὰ τὸν χρόνον τῆς νεότητός του. Τὸ νὰ παρουσιάζεται ὅμως τὸ γῆρας ὡς ἀξία ὅπως τὸ θέλει ὁ κ. συναδέλφος, τὸ νὰ παρουσιάζεται ἢ παρακιμῆ καὶ ἢ ὑποχώρησις τῶν σωματικῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων—διότι αὐτὸ σημαίνει γῆρας—ὡς ἐπιδιωκτέον τέρμα, εἶναι κάτι τὸ ὁποῖον εἶναι ἀκατανόητον καὶ ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ὑπόστασιν τῆς φυλῆς μας καὶ ἀπορούμεν πῶς ὁ κ. Καλλιάφας ὑπέπεσεν εἰς παρόμοιον σφάλμα.

Ἄντι νὰ χαίρωμεν ὅταν βλέπωμεν γέροντας ἔχοντας νεανικὴν δύναμιν καὶ σφρίγγος καὶ ἀντὶ νὰ ἐπιδιώκωμεν τὴν παράτασιν τῆς νεότητος καὶ τῆς δυνάμεως τῆς φυλῆς, διδάσκωμεν τοὺς νέους νὰ ἀγαποῦν τὸ γῆρας καὶ νὰ γίνωνται ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς γέροντες πρὸ τῆς ὥρας των, τοὺς δὲ γέροντας νὰ ἐγκαταλείπουν κάθε προστάθειαν διατηρήσεως τῆς νεότητος, γινόμεθα δηλαδή οἱ διδάσκαλοι μιᾶς βιολογικῆς καταπτώσεως τῆς φυλῆς.

Ἡ διδασκαλία τοῦ κ. Καλλιάφα εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἥττοπαθῆς καὶ ἐθνικῶς βλαπτικῆ.

Ἐπίσης ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ ἡ διαρκὴς προβολὴ Βρεττανικῶν καὶ Ἀμερικανικῶν προτύπων πρὸς μίμησιν.

Δὲν θὰ παύσωμεν ἄραγε ποτὲ νὰ λείχωμεν τοὺς ξένους καὶ δὲν θὰ μάθωμεν κάποτε ἄραγε νὰ στηριζώμεθα εἰς καθαρῶς ἑλληνικὰ πρότυπα ἀφήνοντες κατὰ μέρος αὐτὰς τὰς ἀναδρομὰς εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι κρατοῦν δούλους τετρακοσίας χιλιάδας Ἑλλήνων Κυπρίων!